

Coşkun Can Aktan (ed.), Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara:
Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002.

BAŞLICA FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI TEORİLERİ VE BÖLÜŞÜM ADALETİ

Coşkun Can Aktan ve İstiklal Yaşar Vural

1. GİRİŞ

Bu bölümde gelir dağılımına yönelik (fonksiyonel gelir dağılımı) başlıca yaklaşımlar, bölüşüm adaleti teorileri ve kalkınma teorileri ele alınmaktadır.

2. GELİR DAĞILIMINA YÖNELİK BAŞLICA YAKLAŞIMLAR

2.1. Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi

Gelir dağılımına ilişkin klasik yaklaşımda daha ziyade fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde odaklanan D. Ricardo ve Karl Marx en önemli kişilerdir (Peterson, 1976:451). Her ikisi de kapitalist üretim sisteminin uzun devrede geçireceği evrimle ilgilenmekteydiler ve bu evrim sonucunda ana ekonomik sınıflar arasında gelirin nasıl dağılacağı konusuna önem vermekteydiler. Klasikler, üretime katılan sınıfların paylarının ne olacağı konusunu incelemişlerdir.

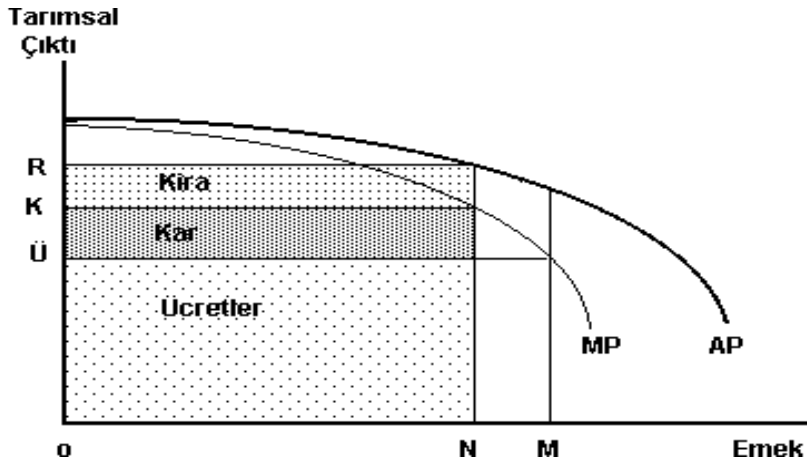
Ricardo'nun gelir dağılımı teorisinde ekonomi endüstri ve tarım olmak üzere kabaca iki kesime ayrılır (Bkz. Ricardo, 1962). Ekonominin genel gelişimi açısından önemli olan kesim tarım kesimidir. Teori, üç ana varsayıma dayanır (Peterson, 1976:452). Bu varsayımlardan ilkinde göre, tarım arazisi sınırsız olmadığından ve tarım arazisi aynı kaliteye sahip olmadığından, tarım azalan verimler yasasına tabidir. İkinci varsayım (Malthus Yasası), ücretlerin asgari geçim düzeyinin üstüne çıkması halinde nüfusun hızla artacağını ve bu düzeyin altına düşmesi durumunda ise azalacağını öngörür. Son olarak, iktisadi gelişmede anahtar bir role sahip olan sermaye birikimi için kar son derece önemli bir unsurdur.

Ricardo Kuramında ekonominin çıktısı kiralara, ücretler ve karlar olmak üzere üç ana pay arasında bölüşülür (Peterson, 1976:452). Kira arazi üzerinden elde edilen bir getiridir ve azalan verim ilkesi nedeniyle ortaya çıkar. Ücretler ise emeğin getirisidir. Emeğin doğal fiyatı (ücreti) piyasa ücretinin uzun dönemde yöneleceği ücretler düzeyidir. Bu ise çalışan kesimleri asgari bir yaşam düzeyinde korumaya ancak yeten bir ücret düzeyidir. Asgari geçim düzeyi, çalışanların fiziki, kültürel ve toplumsal gereksinmelerini karşılayacak bir asgari standardı ortaya koyar. Emeğin doğal fiyatı, piyasadaki fiili ücret düzeyi olup arz ve talep tarafından belirlenir. Emek talebi kar oranına ve dolayısıyla sermaye birikim düzeyine bağlıdır. Sermaye birikim düzeyi yüksek ise emeğe olan talep artar ve bu durum emeğin piyasa fiyatının emeğin doğal fiyatının üzerine çıkmasına yol açar. Gelir toplamındaki üçüncü pay olan kar, gelir toplamından ücret ödemeleri ve kiralara çıkarılmasından sonra geriye kalan miktardır. Karlar, iktisadi gelişmenin esas kaynağını oluşturan net yatırımı ya da sermaye birikimi oranını belirlediklerinden ve sermaye birikimini olanaklı kılan tasarrufun kaynağı olduklarından son derece önemli bir etmendirler.

Ricardo'nun gelir dağılımı kuramı iki ayrı ilkenin işleyişine dayandırılabilir (Akalin, 1981:240):

- i. Milli hasılanın kira, ücretler ve karlar arasındaki bölüşümünü açıklamakta kullanılan "marjinal ilkesi" ve
- ii. Milli hasıladan kiranın çıkarılmasından sonraki bakiyenin ücretler ve karlar arasında bölüşümünü açıklamakta devreye konulan "artık (surplus) ilkesi".

Şekil- 1: Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisinin Geometrik Yorumu

Kaynak:Peterson (1976), s.454 ve Akalın, (1981), s.241.

Bu iki ilkenin işleyiş biçimi, ekonominin tarımsal kesiminde rol oynayan güçleri simgeleyen, bir şekilde gösterilebilir (Peterson, 1976:454-55). Şekilde, tarımsal çıktı ya da temel geçim araçları dikey ekseninde, tarımda çalışan işçi sayısını simgelemek üzere emek yatay ekseninde gösterilmiştir. AP eğrisi ortalama emek hasılasını ve MP eğrisi marjinal emek hasılasını simgelemektedir. burada her iki eğri de azalan verimler yasası gereği aşağı doğru eğimlidirler ve marjinal hasılanın ücret ve karların toplamına eşit olduğu varsayılmıştır. Zira uzun dönemde ücretler düzeyi marjinal emek verimliliğince değil, emeğin doğal fiyatı tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle OÜ mesafesi doğal (asgari geçim) düzeyine eşittir ve tarımsal çıktı cinsinden mevcut işgücünü asgari bir geçim standardında eksiksiz muhafaza etmeye ancak yetecek bir düzeydedir. Böylece, marjinal hasılanın ücret ve karlar toplamına ve istihdam düzeyinin ON'ye eşit olduğu zaman ÜK birim çıktı başına karı simgeler. Emeğin ortalama ve marjinal verimi arasındaki fark olan kira ise KR mesafesine eşittir. Net yatırım emek talebini artırmaya yarayan çıktı düzeyini yükselttiğinden fiili istihdam düzeyi (ON) sermaye birikimi oranı tarafından belirlenir.

Tarımsal kesimde çıktı arttıkça yüksek düzeyde karlar ortaya çıkar ve karların artması da sermaye birikimini artırır. Çıktı artışı emeğe olan talebi artıracığından piyasa ücreti doğal ücretin üzerine çıkar. Bu durum ise nüfusu artırır ve artan nüfus tarımsal ürünlere olan talebi artırarak tarımsal çıktı artışını tetikler. Tarımsal arazi sınırsız olmadığı için daha fazla emek kullanılarak tarımsal çıktıyı artırma çabaları azalan verimler yasası nedeniyle sonuçsuz kalır ve neticede üretim maliyeti, tarımsal ürünlerin fiyatı ve kiralara (KR mesafesi boyunca) artar. Tarımsal çıktının artması, emekçilerin işgücünü asgari geçim standardında muhafaza edebilmeleri için, cari parasal ücretlerin de artırılması anlamına gelecektir. Gerçek çıktı cinsinden doğal ücret (OÜ mesafesi) değişmeyecek, ancak ücretlerin aldığı toplam çıktı payı artmak zorunda kalacaktır. Başka bir ifadeyle toplam çıktıdaki ücret payını temsil eden dikdörtgeninin alanında büyüme söz konusu olacaktır. Başlangıçta ON istihdam düzeyinde ONTÜ alanı düzeyinde iken istihdamın OM mesafesinin simgelediği üst sınıra ulaşmasıyla bu alan uzayacaktır. Bu süreçte kar, ON istihdam düzeyinde ÜK mesafesinde iken MP'nin doğal emek fiyatına eşit olacak bir düzeye düştüğü noktada en sonunda ortadan tamamen kalkıncaya değin sürekli olarak azalacaktır.

Sabit bir teknoloji ve sabit bir gerçek doğal ücretin söz konusu olduğu varsayımı altında, Ricardo gelir dağılımı kuramı, çıktı ve istihdam düzeyinin artması ile birlikte çıktıdaki görece ücretler payının artacağını öngörür. Bu durumda karın görece payı gittikçe azalır ve en sonunda sıfıra düşer. Sonuçta

ekonomideki tüm sermaye birikimi, nüfus artışı ve teknik gelişme durur. Azalan verim ilkesinin yol açtığı bu durgunluğu teknik gelişme geçici olarak durdurursa da ortadan kaldıramaz.

2.2. Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi

Marx'ın gelir dağılımı kuramı da genel hatları itibarıyla Ricardo'nun artık ilkesinin uyarlanmasına dayanır. Ancak iki kuram arasında bazı farklar bulunmaktadır (Akalin, 1981:242):

- i. Marx, azalan verimler kanununu kabul etmediği için rant ve kar arasında bir ayrıma gitmemiştir;
- ii. Marx, emeğin arz fiyatının genel olarak bütün mallar cinsinden sabit olduğunu kabul eder;
- iii. Marx'a göre ücreti geçimlik düzeyde tutan kuvvet, emek arzının talebi aşması yani yedek işçi ordusudur;
- iv. Marx'a göre sermaye birikiminin nedeni, Ricardo'nun öngördüğünün aksine yüksek kar hadlerinin cazibesi değil kapitalistler arasındaki rekabettir.

Marx'ın öngördüğü yapı bir mal ya da hizmetin değerinin onu üretmek için gerekli olan emek miktarı tarafından belirlendiğini belirten "değerin emek kuramı"na dayanır (Bkz. Marx, 1961). Buna göre emeğin arz fiyatı, işgücünü eksiksiz olarak muhafaza edecek asgari geçim düzeyini oluşturan mal ve hizmetleri üretmek için gerekli olan işgücü miktarınca belirlenir. Emeğin bir doğal fiyatı, işgücünün hayatta kalmasını ve kendisini yeniden üretmesini sağlamaya yeterli bir gerçek ücretler düzeyi bulunmaktadır. Bu asgari geçim düzeyini karşılayan gerçek ücret değerini asgari yaşam standardına giren malları üretmek için gerekli işgücü miktarı belirler.

Marx'a göre artık değer varoluş nedeni belli bir devrede emeğin işgücünü eksiksiz korumaya yetecek asgari gerçek ücretten veya emeğin arz fiyatı ile ölçülen kendi maliyetinden daha fazla iktisadi değer yaratmasıdır. Toplam çıktı değeri ile emeğin arz fiyatı arasındaki fark emek dışı kaynakların sahipleri olan kapitalistlerin el koyduğu artık değeri simgeler. Kapitalistler fiziksel üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmaları sayesinde işçi sınıfının ortaya koyduğu artık değere sahip çıkarak gelir dağılımını kendi lehlerine çevirirler. Karın kaynağı artık değerdir. Kapitalistlerce el konulabilecek artık değer miktarı, karın toplam gelirdeki görelî payını da belirler.

Bir nihai mal veya hizmetin değeri üç bileşenden meydana gelir. Bunlar, hammaddeleri ve sermaye tüketimini (sabit sermaye) simgeleyen (**c**), üretim sürecine giren işgücünün değerini (değişken sermaye, ücret fonu) simgeleyen (**v**) ve artık değeri ya da karı (net kar+faiz+rant) simgeleyen (**s**)'dir. Buna göre bir mal ya da hizmetin değeri (**c+v+s**)'ye eşittir. Tüm ekonomi için gayri safi hasılanın değeri ise **C+V+S** olarak tanımlanabilir.

Kar payının ücret payına oranı (**S/V**) sömürü oranının ölçüsü olmanın ötesinde çıktı toplamındaki ücret ve ücret-dışı (kar) gelirlerinin görece payındaki değişikliklerin de göstergesidir. Bu oranda bir yükseliş, sömürü oranındaki bir artışı, yani gelir toplamında ücretlere göre karların payında bir artışı simgeler. Başka bir ifadeyle, gelir dağılımında kar elde eden kesimler lehine bir iyileşmenin meydana geldiğini temsil eder.

Marx'a göre komünizmin ilk aşaması olan sosyalizmde kişiler bireysel çabalarına ve topluma yaptıkları katkıya göre, nihai aşama olan komünizmde ise ihtiyaçlarına göre ödüllendirileceklerdir. Ancak bu şemaların her ikisinde de önerilen bu ilkeler mutlak eşitliği öngörmez. Değerin emek kuramına göre yaratılan değer miktarı işçilerin kalifiye olup olmadıklarına ve emeklerinin karmaşık olup olmadığına bağlıdır. Karmaşık işlerde çalışan bir işgücü basit bir işte çalışana göre daha fazla değer üretir. Bu nedenle sosyalist gelir dağılımı teorisi yüksek kalifiye işgücünün düşük kalifiye olanına kıyasla daha fazla ücret alması gereğini onaylar. Kişisel çabalar, eğitim ve tecrübe sonucunda emeğin daha fazla kalifiye hale gelmesi halinde ortaya çıkacak gelir farklılıkları da meşru olacaktır. Öte yandan, kişiler arasında doğuştan gelen fiziki (daha güçlü olma veya daha fazla çalışabilme) veya entelektüel farklılıklar da gelir dağılımında eşitsizliğe yol açabilir. Bu nedenle, sosyalist eşitlik, kişilerin sahip oldukları gelirlerin eşit olmasını değil; gelir elde etme fırsat ve koşullarında eşit olmayı içerir.

Komünizm aşamasında "yeteneklerine göre herkesin katkıda bulunması, ihtiyaçlarına göre herkese katkı sağlanması" ilkesi de gelirden mutlak eşitliği öngörmez. Kişiler fiziki ve entelektüel düzeyde farklı oldukları sürece farklı ihtiyaçlara sahip olacaklar ve bu nedenle gelir dağılımında eşitsizlik komünizm aşamasında da devam edecektir.

İki tür komünizmden bahsedilebilir: kaba komünizm ve gerçek komünizm. Daha iptidai bir nitelikte olan ve daha önce baskı altında bulunan ve imtiyaza sahip olmayan kesimin güçlü ve zengin olan kesime karşı tepkide bulunacağı kaba komünizm döneminde yalnızca ücretlerde eşitlik talebinde bulunulacaktır. Zira bu dönemde gösterilecek tepkiler kıskançlık ve çekememezliğin bir ifadesidir ve herkesin ayrı ayrı sahip olmadığı her şeyin tahrip edilmesini amaçlar. Marx, güç kullanarak yetenek ve becerilerin

ortadan kaldırılmasını ve insanların şahsiyetlerinin reddini gerektiren bu tip bir komünizm anlayışını reddeder. Marx, özel mülkiyetin reddedilmesinin ötesinde daha önceki dönemlerde edinilen servet farklılıklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan *gerçek komünizmi* önerir. Marx'ın öngördüğü gerçek komünizm ise, dağıtıcı adaleti gerektirir.

Marx kapitalist sistemde ortaya çıkan gelir dağılımı eşitsizliği ve adaletsizliğini eleştirse de sosyalist ve komünist aşamalarda da gelirlerin eşit bir düzeye getirilmesini ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin tamamen ortadan kaldırılmasını öngörmez. Toplum meydana gelen sınıflar, etnik gruplar sonucunda oluşan veya siyasi ve sosyal güç ve yetkilerin kullanılması neticesinde ortaya çıkan eşitsizlikler ile piyasa ekonomisinin faaliyette bulunması sonucu ortaya çıkan eşitsizlikler ortadan kaldırılmalıdır. Bununla birlikte, doğal farklılıklara (fiziki veya entelektüel farklılıklar) dayanan eşitsizlikler ile beceri ve bilgi edinimi ile kişisel tercihlerden (daha fazla çalışma ya da boşta kalma tercihleri gibi) eşitsizlikler engellenemez ve meşru görülebilir. Ancak, bireysel özgürlüğü kısıtlayan ve bireylerin potansiyellerini geliştirmelerini engelleyen gelir dağılımındaki eşitsizlikler ortadan kaldırılmalıdır.

2.3. Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisi

Kaldor'un gelir dağılımı teorisi (Dul Küpü Teorisi), yatırımın gelire olan oranındaki değişikliklerin kar ve ücretlerin gelir toplamındaki göreceli paylarında ne gibi değişiklikler ortaya koyacağını göstermeye çalışır (Peterson, 1976). Toplum maaş ve ücret erbabı ile müteşebbisler ve mülk sahipleri olmak üzere iki ana kategoriye ayrılırsa milli gelir (MG), ücret (Ü) ve karlardan (K) oluşur ($MG = Ü + K$). Gelir dengesinin yatırım (Y) ve tasarruf (T) eşitliğine ($Y = T$) bağlı olduğu varsayımı altında ekonomideki toplam tasarruf (T) ücret gelirlerinden yapılan tasarruf (Tü) ve kar gelirlerinden yapılan tasarruf (Tk) toplamına ($T = Tü + Tk$) eşit olur.

Ekonomide tam istihdam koşullarının hüküm sürdüğü ve ücretli ve ücret-dışı gelir gruplarının her ikisi için de tasarruf eğilimlerinin sabit olduğu varsayımları dikkate alındığında toplam gelirdeki kar payı, yatırımın gelire oranının bir işlevidir. Başka bir ifadeyle yatırım/çıktı oranındaki (Y/MG) bir artış gelirdeki kar payında (K/MG) bir yükselişe yol açar. Tam istihdam koşullarında, yatırım harcamalarındaki gerçek bir artışın hem yatırımın çıktıya oranında hem de tasarruf-çıktı oranında bir artışa yol açması gereklidir. Tasarruf-çıktı oranında bir yükselme olmazsa, fiyatlar genel düzeyinde bir artış meydana gelir. Başka bir ifadeyle, Kaldor'un gelir dağılımı teorisi, daha yüksek bir reel yatırım düzeyinde tam istihdam dengesinin sürekliliğinin sağlanması açısından gerekli olan daha yüksek bir tasarruf-çıktı oranını

gerçekleştirmek için gelir dağılımında bir kaymanın gerekli olduğunu ortaya koyar.

2.4. Weintraub'un Gelir Dağılımı Teorisi

Sidney Weintraub'un gelir dağılımı teorisi (Görelî Paylar Teorisi), gelirin fonksiyonel dağılımını, modern gelir ve istihdam teorilerinde önemli bir kavram olan toplam arz fonksiyonu ile çözümlenmeye çalışır (Bkz. Weintraub, 1958). Weintraub, sabit fiyatlar yerine cari fiyatlar cinsinden oluşturulan bir toplam arz fonksiyonunun gelir ve istihdam teorisiyle toplam gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi kuracağını ileri sürer (Peterson, 1976). Bu şekilde oluşturulan toplam arz eğrisi, istihdam (ve çıktı) düzeyi değiştiğinde fonksiyonel gelir dağılımının nasıl değiştiğini göstermekte kullanılır. Toplam arz eğrisi sabit yerine cari fiyatlarla ölçülen parasal hasılayı istihdam düzeyine bağlar. Buna göre, toplam arz fonksiyonu (TA), toplam ücretin (TÜ) parasal ücret haddi (PÜ) ve istihdam düzeyinden (İ) oluştuğu varsayımı altında, toplam ücret (TÜ), kiralar, faiz ve sözleşmeli maaşlar gibi sabit ya da sözleşmeli gelirler veya ödemeler (SG) ile bakiye ya da kar (K) toplamından ($TA = TÜ + SG + K$) meydana gelir.

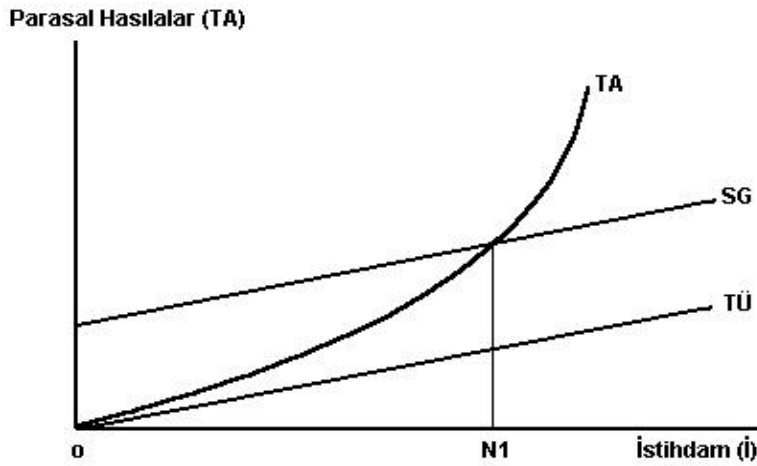
Ekonominin toplam arz eğrisini meydana getiren üç tür gelir arasındaki ilişki bir şekilde gösterilebilir. Şekilde, toplam arz fonksiyonu (TA) eğrisi, parasal ücretlerin sabit olduğu varsayımı altında toplam ücretleri (TÜ) doğrusu ve sabit ya da sözleşmeye bağlı ödemeleri (SG) doğrusu simgelemektedir. Buna göre kar ya da bakiye, toplam arz eğrisi ile sabit ya da sözleşmeye bağlı ödemeler doğrusu arasındaki farka ($K = TA - SG$) eşittir. N1 istihdam düzeyine kadar hasıla faktör maliyetleri altında kalmakta, yani ekonomi bu istihdam düzeyine ulaşınca ya da değin karlar negatif olmaktadır. Bu durum, firmaların zararına çalışmaları anlamına geleceğinden ekonomi uzun süre N1 istihdam düzeyinin altında kalamaz.

Weintraub'a göre toplam arz esnekliği (TAE) istihdamdaki bir yüzde değişikliğin ($\Delta \dot{I} / \dot{I}$) hasıladaki bir yüzde değişikliğe ($\Delta TA / TA$) oranıdır. Artan verimlilik koşulları altında (TAE) birden büyük bir değere sahip olurken azalan verimlilik koşulları altında (TAE) değeri birden büyük olacaktır. Ek emeğe azalan verim ilkesinin hakim olduğu ve parasal ücretin sabit olduğu varsayımları altında (TA) eğrisi yukarı sola doğru bir eğime sahip olacaktır. Bu durumda birim çıktı başına emek maliyeti artar.

İstihdamın (ve çıktının) artması halinde, mutlak parasal durum değişmeyeceğinden fiyatlar sabit kalsa bile, icar ya da sabit gelir grubunun durumu kötüleşecektir. Sabit parasal ücret ve azalan verim varsayımları geçerli olduğu sürece bu kesimin durumunda bir iyileşme olmaz zira istihdam

artıkça fiyatlar genel seviyesinde bir düşüş meydana gelmez. Şekle göre çıktı düzeyi arttıkça toplam hasıladaki ücretlerin payı azalır. (TAE)'nin birden büyük olması halinde verimin veya marjinal hasılanın artması anlamına geleceğinden toplam gelir içindeki ücret payı artacaktır zira ücretler sabitken marjinal hasılanın artması durumunda fiyatlar düzeyi düşer (TÜ ile TA arasındaki açık azalır). (TAE)'nin birden küçük olması halinde ise tam tersi bir durum meydana gelecek ve emeğin toplam gelir içindeki payında bir azalma meydana gelecektir. İstihdam ve çıktının artmasına paralel bir şekilde karların toplam gelirdeki görece payları da artacaktır. Çünkü çıktı arttıkça irat sahibi sınıfın gelirindeki görece düşüşten girişimci gruplar ve kar geliri elde edenler yararlanacak ve paylarını artıracaklardır. Sonuçta azalan verimler ilkesi ve parasal ücretlerin sabit olduğu varsayımları geçerli ise gelir ve çıktı düzeyindeki bir artış büyük bir ihtimalle ücretlilerin (sabit gelirliilerin) aleyhine, kar geliri elde edenlerin lehlerine gelir dağılımını değiştirecektir (Peterson, 1976:473).

Şekil-2: Weintraub'un Toplam Arz İşlevinin Kurulması

Kaynak: Peterson (1976), s.471.

3. BÖLÜŞÜM ADALETİ TEORİLERİ

Bölüşüm adaleti (distributive justice) teorileri gelir dağılımının nedenlerini değil adil bir gelir dağılımının nasıl olması gerektiğini incelerler. Başka bir ifadeyle, gelir dağılımında adaletin araştırıldığı bu teoriler büyük ölçüde normatif değer yargılarını içeren teorilerdir. Adalet kavramı ile kastedilen değer ne olduğu konusunda ise fikir birliği bulunmamaktadır.

Adalet kavramı çok farklı anlamlara sahiptir (Erdoğan, 1994): Adalet, objektif bir durumu (toplumsal, ekonomik v.b.) değil de bireysel bir davranışı niteleyen bir kavram olarak ele alınırsa bireylerin bir özelliği olarak *adil olma* veya *adil davranma* olarak tanımlanabilir. Adalet kavramıyla kastedilen ikinci anlam, *adil* kuralların uygulanmasında *tarafsızlık* ve *yeknesaklık* (*şekli-formel adalet*)'tır. Ahlaki açıdan yalnızca bireylerin eylemleri adil veya gayri adil olarak nitelenebileceğinden bir kuralın adil olabilmesi için bireylerin haklarını ve sözleşme özgürlüğünü güvence altına alması ve kişiler arası ilişkilerde güç kullanımını yasaklayan genel ve soyut bir yapıda olması gereklidir (*usuli adalet-kural adaleti*). *Negatif adalet* olarak da adlandırılabilir bu görüş, toplumda üretilen değerlerin dağıtımını yoluyla belli bir amacın ya da durumun gerçekleştirilmesini amaçlamaz.

Denkleştirici veya düzeltici adalet anlayışı, hukuki ilişkilerde kişisel ve subjektif nitelikteki durumları dikkate almaksızın, taraf olanların eşit muamele görmesini, örneğin zarar verenin neden olduğu zararı ödemesini veya suç işleyen hak ettiği cezayı çekmesini gerektirir. *Dağıtıcı adalet* ise, malların paylaşılmasında herkesin yeteneğine ve toplum içindeki konumuna göre kendine (payına) düşeni alması demektir (Güriz, 1994:5).

Dağıtıcı adalet teorileri sınırsız ihtiyaçlara karşılık sınırlı arza sahip malların dağıtılmasını düzenleyen normatif nitelikte ve *görelî* eşitliğe önem veren teorilerdir. Adaletin yanı sıra görelî eşitliğin tanımının yanı sıra herkesin payının, hakkı olanın veya hak ettiğinin ne olduğu ya da neye göre belirleneceğinin belirsizliği nedeniyle çok sayıda dağıtıcı adalet ilkeleri bulunmaktadır. Bu teoriler, dağıtıma konu olan malların niteliğine (gelir, servet, olanaklar v.b.), dağıtımın kimlere yönelik olarak yapıldığına (gerçek kişiler, grup ya da bölgeler, referans alınan sınıflar v.b.) ve malların dağıtılmasında baz alınan temele (adalet, bireysel özellikler, serbest piyasa kuralları v.b.) göre farklılıklar göstermektedirler (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2000).

3.1. Mutlak Eşitlik Teorisi

Dağıtıcı adalet teorileri içinde en basit teori olan katı ya da mutlak eşitlik teorisine göre herkes eşit düzeyde saygı ve hürmete layık olduğu için aynı düzeyde maddi nitelikte mal veya hizmete sahip olmalıdır. Bu teori, sınırlı mal ve hizmetlerin kişiler arasında eşitlik temelinde dağıtılmasını öngörmesi nedeniyle herkese nasıl aynı düzeyde mal ve hizmet verileceği ve bu düzeyin nasıl ölçüleceği sorununun ortaya çıkmasına yol açar. Bu sorunun çözülmesinin yollarından ilki herkesin aynı mal ve hizmet demetine sahip olmasıdır. Ancak, hiç kimsenin durumunu kötüleştirmeksizin bazı kişilerin

durumunu daha iyi bir hale getiren tahsisatların mümkün olması bu çözümün tatminkar olmasını engellemektedir.

Öte yandan, tek problem belirli bir dağılıma ulaşmak değildir; bunun yanı sıra arzu edilen bu dağılıma ne zaman ulaşılacağı da önemli bir sorundur. Zaman sorununu çözmek için mutlak eşitlik teorisi iki ana görüşe sahiptir: herkes başlangıçta aynı mal ve servete sahip olmalı; ancak, daha sonraki aşamalarda kişiler seçtikleri yolda bu varlıklarını kullanmakta özgür olmalıdırlar (Başlangıç Noktası İlkesi) ya da zaman dilimlerinin tümünde herkes mutlak anlamda eşit olmalıdır. İkinci çözümde kişilerin tasarrufları arasında eşitsizliğe imkan sağlanırsa farklı zamanlarda sahip olunan refahta önemli farklılıklar ortaya çıkacağından zaman sorunu çözümsüz kalmaya devam eder.

Mutlak eşitlik teorisi çeşitli açılardan gayri ahlaki bulunmakta ve bu nedenle eleştirilmektedir. Öncelikle, bu teori özgürlükleri kısıtlar. Kişilere eşit saygı göstermez, zira kişiler son derece farklı yeteneklere sahiptirler ve bu yetenek farklılığını dikkate almaksızın kişilere saygı gösterilemez (Yetenek-Yönlü Adalet Teorisi). Mutlak eşitlik teorisi herkesin aynı düzeyde gelire (mal sepetine) sahip olması gerektiğini ileri sürerek genel olarak maddi refahın azalmasına yol açmaktadır (Refah-Yönlü Adalet Teorisi).

3.2. Farklılık Teorisi

John Rawls tarafından ortaya atılan bu görüş bireylerin kendilerini bağlı sayacakları ve başlangıç noktasında adil bir düzenin varlığını kabul eden bir sözleşmenin söz konusu olduğunu ve bu noktada kimsenin nispi olarak hangi yeteneklere ve servete sahip olduğunu bilmediğini varsayar. Bu koşullar altında rasyonel ve çıkarlarını azamileştirecek şekilde davranan bireyler risk almamak için eşit özgürlüklere sahip olmayı ve adaleti talep edeceklerdir. Rawls, bu durumda, adaleti sağlayacak iki ilke ortaya koyar (Rawls, 1971:302):

- i. Herkes başkalarının sahip olduğu en geniş özgürlükler ile bağdaşabilen ve herkes için geçerli olan, benzer nitelikte ve en geniş temel özgürlükleri elde etmede eşit hakka sahiptir.
- ii. Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler şu iki koşula göre düzenlenmelidir: (a) Tasarruflarda da adaleti sağlamak koşuluyla (adil tasarruf ilkesi) en az avantajlı durumda olana en büyük fayda sağlanmalıdır ve (b) Adil bir fırsat eşitliğinin sağlanması şartıyla herkes makam, mevki ve iş sahibi olabilmelidir.

Rawls'a göre bu iki temel ilkedeki özgürlük ilkesi (birinci ilke) adalet ilkesine kıyasla önceliğe sahiptir ve fırsat eşitliği en az avantajlı olanların yararının azamileştirilmesine göre daha önemlidir.

İktisadi varlıklar bir dönemden diğerine farklılık gösterir. Zaman geçtikçe üretilen mal ve hizmetler ile biriktirilen servetler artmaktadır. Daha fazla iktisadi varlık üretmenin en yaygın yolu verimliliği daha fazla olanların daha fazla gelire sahip olduğu bir sistemin oluşturulmasıdır. Mutlak eşitlik teorisinde olduğu gibi bu teoride de herkes eşit düzeyde saygı ve hürmete layıktır. Ancak, bireylere eşit saygının gösterilmesi verimliliği daha fazla olanların daha fazla gelire sahip olmasını gerektirir. Kişilerin gelirlerindeki farklılıkların onların çalışma şevk ve istekleri üzerinde hiç bir etkiye sahip olmaması durumunda bu teori mutlak eşitlik teorisine indirgenir (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2000).

Yakın bir gelecekte daha fazla gelir elde etme fırsatı söz konusu ise bu durum kişilerin verimliliğini artırır. Ekonominin geneli itibarıyla verimliliğin artması ekonomideki toplam hasılayı/serveti artıracığından bu durumdan en az avantajlı konumda olan kişiler de olumlu etkilenir ve bu kesimin refahı artar. Mutlak eşitlik teorisi, daha az avantajlı konumda olanların *görelî* durumları üzerinde odaklanırken farklılık teorisi bu kesimin *mutlak* durumları ile ilgilenir. Bu nedenle, mutlak eşitlik teorisi toplumda daha az avantajlı bir konumda olan kesimin mutlak durumlarını iyileştirirken farklılık teorisi mutlak eşitlik ilkesini destekler. Ancak gelir ve servet eşitsizliğinin bu kesimin durumunu iyileştirilmesine yol açıyorsa veya kolaylaştırıyorsa farklılık teorisi, bu kesimin durumunun daha fazla iyileştirilemeyeceği noktaya kadar, eşitsizliğin varlığını destekler.

Farklılık teorisi çeşitli açılardan eleştirilmektedir (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2000):

- Mutlak eşitliği savunanlara göre farklılık teorisi ile izin verilen eşitsizlikler daha az avantajlı bir durumda olanlara yarar sağlasa bile kabul edilemez.
- Faydacılara göre bu teori faydayı azamileştiremeyeceği için kabul edilemez. Öte yandan, özgürlükleri de kabul edilemez bir şekilde ihlal eder. Yoksullar lehine yeniden dağıtıcı bir vergileme farklılık teorisince onaylanırken Libertarianlara göre bu tip bir vergileme haklı kazançların gayri ahlaki bir biçimde alınmasıdır ve özgürlükleri ağır bir biçimde ihlal eder.
- Liyakat teorisine göre bazı kişiler, yaptıkları faaliyetler daha az avantajlı durumda olanların durumunu iyileştirmese de, daha fazla çalışmalarını ya

da yaptıkları katkı doğrultusunda daha fazla mal ve servete sahip olabilirler. Diğer taraftan, farklılık teorisi kişilerin daha avantajlı ya da dezavantajlı grupların içinde nasıl yer aldığını da açıklamaz.

- Bu teori insanların yaptıkları tercihlerin sonuçlarına karşı duyarlı değildir. Kişilerin üzerlerinde kontrol gücüne sahip olmadığı doğal eşitsizliklere (hastalık, özürlülük veya sakatlık gibi) karşı bir tazmin mekanizmasını da bünyesinde barındırmaz.

3.3. Kaynak-Yönlü Teoriler

İnsanların sahip oldukları kaynaklara ve içinde buldukları koşullara önem verilmesi gerektiğini ileri süren bu tip teorilere göre insanlar tercihlerinin sonuçlarına katlanmak zorundadırlar ancak kontrolleri dışında olan koşulların ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlardan da etkilenmemelidirler. Örneğin, hastalık, özürlülük gibi olumsuz koşullar kişilerin yaşamını ve kazancını olumsuz yönde etkilememelidir. Öte yandan, daha fazla gelir elde etmek için daha çok çalışmayı tercih eden kişiler daha az çalışmayı tercih ettiklerinden dolayı daha az gelir elde eden kişileri sübvans etmek zorunda da kalmamalıdır.

Bu teorilere göre insanlar eşit kaynaklarla işe başlamalıdır; ancak, yaptıkları tercihler sonucunda eşit olmayan iktisadi menfaatler elde edebilmelidirler (Dworkin, 1981). Dworkin, adil dağıtım ölçütü olarak *imrenme testi* (envy-test) adını verdiği bir ölçütün uygulanmasını önerir. Bu teste göre bir kişi diğerinin sahip olduğu mal demetine imrenirse malların dağılımı adil değildir. Bu sorunun, herkesin eşit satın alma gücüne sahip olması ve bu gücü, adil bir mezatta kendi yaşam planlarına en uygun kaynakları satın almak için kullanabilmesi ve herkes uygun gördükleri kaynakları kullanma yetkisine sahip olması ile çözüme kavuşturulabileceği varsayılır. Başkaları tarafından daha fazla değer verilen mallar için daha fazla kaynak ayrılır. Ancak bu mezatta adil bir dağılım için kişilerin yetenek ve becerilerinde farklılıkların olmaması gereklidir. Bu durumda, doğal eşitsizlikler (hastalık, özürlülük v.b.) kişilerin tercihlerine göre dağılmadığı için adil bir dağılım meydana gelmeyecektir. Bu sorunun çözümü için Dworkin (1981) hipotetik bir tazmin planı öngörür. Buna göre mezattan önce kendi yetenekleri konusunda bilgiye sahip olmayan kişiler doğal yetenekler açısından avantajlı durumda olmayanların yararlanacağı bir sigorta havuzu oluşturur ve doğal lotaryadan kazançlı çıkmayanlar bu kaynaktan tazmin edilir.

Kişilerin doğuştan sahip oldukları yeteneği ölçmek ve sınıflandırmak son derece zordur. Kişilerin kontrolünde olmayan ve daha az gelir elde

etmelerine yol açan kişisel özelliklerinin yol açtığı gelir kaybının tazmini eşitsizliğe yol açan tüm faktörler açısından mümkün olamaz. Örneğin, akli ve fiziki özürlü olanlar ile hastalara yardım edilse bile diğer eşitsizlik kaynakları kavranılamayabilir.

3.4. Refah-Yönlü Teoriler

Refah-Yönlü teoriler, ahlaki açıdan önemli olan şeyin kişilerin refah düzeyi olduğu varsayımına dayanır. İnsanların sahip oldukları kaynaklar, yetenekler veya özgürlük gibi faktörler ancak kişilerin refahını artırdıkları ölçüde değerlidir. Dağılımla ilgili sorunların çözümünde önemli olan nokta hangi dağılımın refahı azamileştirdiğidir. Faydacılar refah terimi yerine zevk, mutluluk ve tercihlerin tatmin edilmesi olarak tanımlanan fayda terimini kullanırlar. Faydanın azamileştirilmesi için kişilerin yaptıkları tercihlerden elde ettikleri tatminin azamileşmesini sağlayacak bir dağılım gereklidir. Tatmin edilmiş tercihlerin ağırlıklı aritmetik ortalamalarını azamileştiren dağılımı sağlayan refah fonksiyonu seçilir. Faydacılar, herkesin tatmin kapasitesinin eşit olduğu, gelirin marjinal faydasının azaldığı ve ölçülebilir olduğu, kişilerin toplam faydalarını azamileştirmek istedikleri, kişiler arasında fayda karşılaştırmalarının pratikte mümkün olduğu varsayımları altında toplam sosyal faydanın azamileştirilmesinin gelirin eşit bölünmesi ile sağlanabileceğini ileri sürerler.

Faydacı teori çeşitli açılardan eleştirilebilir (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2000):

- i. Faydacılar kişiler arasındaki farklılığı dikkate almakta başarılı değildirler. Kişilerin yaptıkları tercihlerden elde ettikleri tatminin azamileştirilmesi bakımından kişiler rasyonel birimler olarak ele alınır ve kişiler ileride yaşamları daha iyi olacaksa yaşamlarının belirli bir döneminde fedakarlık yapabilecekleri veya geriye kalan yaşamı daha iyi olacaksa belirli bir süre için daha kötü durumlara katlanabilecekleri kabul edilir. Ancak bu durum kabul edilebilir değildir zira diğer insanların kazancını artırmak için bazı insanların daha kötü koşullara katlanması ahlaki değildir.
- ii. Faydacıların kişilerin tercih ve çıkarlarına aynı muamelede bulunmaları da kabul edilemez. Örneğin, bazı kişiler radikal azınlık grupların daha az maddi menfaat temin etmelerini tercih etmesi halinde bu tercih veya çıkar da en iyi dağılımın belirlenmesinde diğer tercihler gibi muamele görür. Bu durumda, ırki tercihler yaygın ve etnik grupların karşı yöndeki tercihleri ile etkisiz kılınamıyorsa Faydacı görüş etnik temelli bir eşitsiz dağılım önermiş olur. Faydacılar bu eleştiriyi faydanın azamileştirilmesinin

başkalarının lehine fedakarlıkta bulunmayı nadiren gerektirdiğini ve etnik önyargıların tatmin edilmesinin gerekmediğini ileri sürerek cevap verirler.

- iii. Faydacı teori, diğer teorilerde olduğu gibi tanımlama ve uygulama bakımından çeşitli sorunlara sahiptir. Faydacılar, kişiler arası fayda karşılaştırmaları yapmanın mümkün olduğunu ve fayda kıyaslamalarının birbirine benzemeyen mallarda da ölçülebileceğini ileri sürerler. Ancak,
- Farklı malların kullanımından elde edilecek faydayı her bir birey açısından ölçebilecek tek bir fayda endeksi oluşturmak mümkün olmadığı ve
 - Gerekli ölçümler yapılırsa ve bu tip bir endeks oluşturulsa bile bu tip bir ölçümü yapmaya elverişli bir metot bulunmadığı için kişiler arası fayda karşılaştırmalarının yapılması son derece zordur.

Öte yandan, benzer teorik ilkelere sahip olanlar bile bu ilkeyi uygulamak için çok farklı dağılım modelleri önermektedirler.

3.5. Liyakat-Yönlü Teoriler

Refah-Yönlü teoriler insanların gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucunda bazı ekonomik menfaatleri hak ettikleri iddiasını ihmal eder. Zira bu tip teoriler insanların belirli amaçlar doğrultusunda hareket eden, kendi eylemlerinden sorumlu ve yaratıcı özelliklere sahip olan varlıklar yerine sadece servet biriktiren birimler olarak görür. Liyakat-Yönlü teoriler, insanların liyakatlerine göre hak ettiklerinin karşılığını almaları gerektiğini ileri sürer. Bu konuda üç temel ölçüt kullanılabilir:

- i. **Katkı:** Kişiler sosyal üretime yaptıkları katkı ile orantılı olarak yürüttükleri faaliyetlerde hak ettikleri iktisadi menfaatleri elde etmelidirler (Miller, 1989).
- ii. **Çaba:** Kişiler yürüttükleri faaliyetlerde gösterdikleri çabanın karşılığını almalıdırlar.
- iii. **Tazmin:** kişiler çalışmalarını sırasında karşı karşıya kaldıkları maliyetlerle orantılı olarak iktisadi yarar elde etmelidirler (Lamont, 1994).

Aristo'ya göre kişilere hak ettikleri şeylerin verilmesinde meziyet ve erdem dikkate alınmalıdır. John Locke göre de kişilerin gösterdikleri çabalar karşılığında aynı değerinde iktisadi kıymetlere sahip olmalıdırlar. Liyakat-Yönlü Teoriler' e göre kişiler sahip oldukları yetenek ve becerileri sosyal açıdan

retken olan işlerde serbestçe kullanabilirler. Kişiler, toplumu oluşturan diğer kişilere yaptıkları katkı ve yardım sayesinde gelirlerini artıracılabirler. Dağıtıcı adaleti sağlamaya yönelik sistemler üretken emek, çaba ve katkıları sonucunda kişilerin sahip oldukları geliri dağıtıabildikleri ölçüde adil olabirler (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2000) .

Çağdaş yetenek-yönlü teorilerin tümü yaşam standardını artırmayı hedefler. Bu doğrultuda yalnızca sosyal hasılayı (yaşam standardını) artırmaya yönelik faaliyetler gelirleri artırmaya hizmet edebilir. Bu nedenle, bu tip teoriler sosyal açıdan değerli-üretken olan ya da olmayan faaliyetlerin tanımlanmasını gerektirirler (Lamont, 1994). Liyakat-Yönlü teoriler de çeşitli açılardan eleştirilebilir:

- i. İnsanlar sosyal üretime yaptıkları katkı, gösterdikleri çaba ve katlandıkları maliyet ile orantılı olarak kendi paylarına düşen menfaati elde etmelidirler. Ancak, neyin katkı, çaba veya maliyet olarak sayılacağı belirli değerdir ve günümüzde bunları ölçmek de çok zordur.
- ii. İktisadi çıkarların kişilerin kontrolü dışında kalan faktörlere bağlamak adil değerdir. Örneğin, kişilerin verimliliği üzerinde kontrollerinde olmayan bir çok faktör etkili olabilir. Aynı durum Refah-yönlü teorilerde de geçerlidir ancak onlar bu durumu kendi teorilerinin bir meziyeti olarak görürler. Çünkü, onlara göre herhangi bir dağılımın ahlaki yanısı o dağılım sonucunda ortaya çıkan refahla alakalıdır. Dağılım sonucunda ortaya çıkan durum kişilerin kontrolüne bağlı faktörlerden etkilensin ya da etkilenmesin bunun bir önemi yoktur. Oysa Liyakat-Yönlü teorilere göre daha verimli ya da verimsiz faaliyetlerle uğraşmak tamamen kişilerin yaptıkları tercihin bir sonucudur ve bu nedenle ortada ahlaki bir sorun yoktur.

3.6. Libertarian Teoriler

Libertarian Teorilere göre piyasalar adil olmalıdır ve belirli ilkelere uygun bir Şekilde tanımlanan adil muamele koşullarının yerine getirilmesine olanak tanmalıdır. Zira adil sonuçlara ancak bireylerin adil eylemleri ile ulaşılır (Nozick, 1974).

Nozick'in Hakediş (entitlement) Teorisi'ne göre dünya tamamen adil bir yer ise aşağıda yer alan tanımlamalar mal ve mülk edinmede adaleti sağlar:

- i. Bir kişi, mal edinmedeki adalet ilkesine uygun bir Şekilde bir malı edinirse bu mala sahip olmaya hak kazanır. Başka bir ifadeyle bireyler hileye veya

güç kullanımına başvurmaksızın mal varlıklarını edinmeleri gerekir (Erdoğan, 1994:120).

- ii. Bir kişi, adil transfer ilkesine göre mal edinmeye hak kazanmış bir kişiden ilgili malı kendisine aktarırsa o mala sahip olmaya hak kazanır. Adil transfer ilkesi, mal varlıklarının el değiştirmesinin özgür mübadeleye (sözleşme, bağış, miras) dayanmasını gerektirir (Erdoğan, 1994:120).
- iii. İlk iki kural dışındaki hiç bir yolla hiç bir kişi mal edinme hakkına sahip değildir. Diğer bir ifadeyle, yukarıda belirtilen ilkelere aykırı olarak gelir ve serveti yeniden dağıtmaya yönelik politikalar ahlaki temelden yoksundur.

Bir dağılım ancak kişiler sahip oldukları mal ve mülkü sahip olmaya yetkili iseler adildir (Nozick, 1974:151). Transferde adalet ilkesi suç ve cürüme yer vermeyen adil kontratları düzenler. Satın almada adalet ilkesi ise mülkiyet hakları ile ilgili adil düzenlemeleri içerir.

4. İKTİSADİ KALKINMA TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK

İktisadi büyüme, yoksulluğun ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltılmasında gerekli unsurlardan biridir. Yoksul ülkelerin büyük bir kısmı yoksulluktan kurtulmalarını sağlayacak bir iktisadi büyümeyi sürdürülebilir bir çerçevede gerçekleştirememektedirler. Klasik model, yoksul ülkeleri mevcut durumlarından kurtarmak için sermaye birikiminin artırılarak emek verimliliğinin yükseltilmesi, teknolojik gelişmelerden yararlanarak ekonominin tümünde verimliliğin artırılması ve nüfus artış hızının azaltılması gerektiğini ileri sürer. Ancak, yoksul ülkelerde bu hedeflere ulaşmayı önleyen ciddi engeller bulunmaktadır (Todaro, 1994:38). Bu tip ülkelerde, gelir düzeyi düşüktür, eğitim ve sağlık hizmetleri yetersizdir, gelir dağılımındaki eşitsizlik yüksektir ve genel olarak yaşam standardı düşüktür; verimlilik düşüktür; nüfus artış oranı ve işsizlik oldukça yüksektir; ülke ekonomisinde tarım kesiminin payı yüksektir; ihracat tarım, petrol, orman ürünleri ve hammaddeler gibi temel ihraç ürünlerine dayalıdır ve nihayet uluslararası ilişkilerde bağımlılık, etki altında kalma ve yüksek bir riske maruz kalma temel özelliklerdir.

Yoksul ülkelerin kalkınma problemlerinin nedenlerini ortaya koyan ve bu ülkelerin yoksulluktan kurtulmaları konusunda çözüm üreten belli başlı teoriler dört ana başlık altında incelenebilirler: ekonomik büyüme aşamaları modeli, yapısal değişim teorileri, bağımlılık yaklaşımı ve neo-klasik yaklaşım.

4.1. Ekonomik Büyüme Aşamaları Modeli

Bo modele göre iktisadi kalkınma süreci birbirini takip eden bir dizi aşamadan meydana gelir. Model, Gelişmekte Olan Ülkelerin Gelişmiş Ülkelerin daha önce izledikleri lineer iktisadi büyüme çizgisini takip etmeleri gerektiğini varsayar. Ülkelerin gelişmeleri için ekonomileri kalkınma yolunda bir dizi aşamadan geçmek durumundadır. Rostow (1960)' a göre ülkelerin gelişmelerinde birbirini izleyen beş aşama bulunmaktadır: (1) Geleneksel toplum, (2) Kalkışa hazırlık, (3) Kalkış, (4) Gelişen topluma geçiş ve (5) Olgunluk.

Birinci aşamada, üretim tekniğinin son derece geri olduğu, işbölümünün sınırlı olduğu, piyasa mekanizmasının tam anlamıyla oluşmadığı, iktisadi egemenliğin büyük toprak sahiplerinin elinde bulunduğu ve ekonomide tarım kesiminin ağırlıklı bir yere sahip olduğu bir yapı söz konusudur. Gelir düzeyi son derece düşük olduğundan halkın büyük bir kesimi tasarruf yapamamaktadır. Tasarrufta bulunan kesimler ise geniş halk yığınlarının yararına olacak alanlarda bu tasarruflarını değerlendirmediklerinden iktisadi yapı varlığını sürdürmektedir.

İkinci aşamada, iktisadi kalkınmanın başlaması için ülkelerin bazı ön koşulları yerine getirmeleri gerekmektedir. Ülkeler, girişim potansiyeli yüksek bir orta sınıf geliştirmek, sosyal sermaye birikimini artırmak, eğitilmiş bir nüfus meydana getirmek, maddi alt yapıyı geliştirmek ve iktisadi kalkınmanın önünü açacak bir yasal sistemi oluşturmak zorundadırlar.

Üçüncü aşamada, kalkınma süreci süreklilik göstermeye başlar. Bu aşamada yabancı ve yurtiçi tasarrufların harekete geçirilip iktisadi büyümeyi hızlandırmak için üretken yatırım oranının yeterli bir düzeye yükseltilmesi ve hızla gelişen birden fazla temel imalat sanayii dalının kurulması gereklidir (Han ve Kaya, 1997:41).

Dördüncü aşamada, modern teknoloji kullanımının ve kitleli üretim tarzının yaygınlaşması ile birlikte sanayi sektörü ekonomideki en önemli sektör haline gelir.

Son aşamada, ekonomi olgunluk döneminindedir; toplum ise artık bir "refah toplumu" dur. Kişi başına gelir düzeyi artmış ve gelir dağılımı iyileşmiştir. İmalat sanayiinde yatırım mallarının oranı artmış ve ekonomi teknoloji ihraç eder hale gelmiştir. Devlet, artık "sosyal refah devleti" dir ve artan gelirlerin büyük bir kısmını toplumun refah ve güvenliğini artıracak harcamalara yöneltebilmektedir (Han ve Kaya, 1997:42).

4.2. Yapısal Değişim Teorileri

Yapısal değişim teorileri, Gelişmekte Olan Ülkelerin iktisadi yapılarının geçimlik tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine dönüştürme mekanizması üzerinde dururlar ve bu dönüşüm sürecini tanımlamak için neo-klasik fiyat ve kaynak dağılımı teorisini temel alırlar (Ataç, 1990:196). Bu teorilerin en çok tanınan yaklaşımlarından biri olan A. Lewis'in "İki Sektörlü Emek Fazlası" yaklaşımına göre gelişmemiş ekonomi iki sektörden meydana gelir (Lewis, 1955; Todaro, 1994): Geleneksel, marjinal emek verimliliği sıfır olan, aşırı kalabalık nüfusa sahip geçimlik tarım kesimi ya da başka bir ifadeyle, tarım kesimindeki mevcut üretimi düşürmeksizin bu kesimden sanayi kesimine emeğin aktarılabilmesi için emek fazlasına sahip kesim ve geleneksel kesimden emeğin transfer edilebildiği verimliliği yüksek modern kentli kesim. Bu yaklaşımın odak noktasını tarım kesimindeki emek fazlasını sanayi kesimine transfer etme aşaması ve bu aşamanın sonucunda verimliliği yüksek olan sanayi kesiminde üretim ve istihdamın artması süreci oluşturur. Üretimdeki bu artışın hızı ise, modern sektördeki yatırım hızı ve sermaye birikim oranı tarafından belirlenecektir. Emeğin tarım kesiminden sanayi kesimine transfer edilebilmesi için sanayi kesimindeki ücret düzeyinin sabit olduğu ve tarımdaki geçimlik ücret düzeyinden yüksek olması varsayılmaktadır. Verimliliği yüksek olan modern kesim tarım kesimindeki emek gücü fazlasının transferini sağladığı ölçüde daha fazla üretim gerçekleştirecek ve kapitalistlerin tüm karlarını yeniden yatırıma kanalize edeceği varsayımı altında, fazla üretimden sağlanan karlar yatırımların artmasına yol açacak ve böylece emeğin transferi ve üretimin artması sürecine devamlılık kazandıracaktır.

Bu süreç kırsal kesimdeki emek fazlası modern kesim tarafından absorbe edilene kadar sürer. Başka bir ifadeyle, bu transfer kırsal kesimde tarımsal arazi-emek gücü oranının düşmesi sonucu tarım kesimindeki emeğin marjinal üretiminin sıfır olmayacağı, yani emek transferinin gıda ve yiyecek üretiminde kayıplara yol açacağı ana dek sürecektir. Bu süreç sürdüğü ölçüde ülkeler iktisadi büyüme ve kalkınma aşamasında olacak ve iktisadi kalkınmanın etkinliği ölçüsünde yoksulluk zamanla azalacaktır.

Bu yaklaşımın bazı varsayımları Gelişmekte Olan Ülkelerin koşullarına uymamaktadır (Todaro, 1994:78-79):

- Kırsal kesimden modern kesime emek transfer oranı ile istihdam yaratma olanakları modern kesimdeki sermaye birikim oranına bağlıdır. Sermaye birikimi ne kadar hızlı olursa modern sektör o derece hızlı büyür ve yeni istihdam olanakları ortaya çıkar. Elde edilen karların emekten tasarruf eden sermaye ekipmanlarına yatırılması durumunda milli gelir yine artar; ancak, sermaye küçük bir grubun elinde toplanır ve toplam sosyal

refahda bir iyileşme olmaz, yani gelir dağılımında düzelme ve yoksullukta azalma meydana gelmez.

- Gelişmekte Olan Ülkelerde kentsel alanlarda istihdam fazlası; kırsal alanlarda ise, emek fazlası olduğu varsayımı her zaman doğru değildir. Tam aksine, kentsel alanlarda yoğun iç göçler ve modern kesimin emek fazlasını massetme kapasitesinin yetersizliği gibi nedenlerle çoğu kez önemli düzeylerde işsizlik söz konusudur.
- Rekabet düzeyi yüksek modern sektörün kırsal kesimdeki emek gücü fazlasını cezbedecek şekilde bir ücret düzeyini garanti edeceği varsayımı toplu sözleşme ve sendikal yapı ile kamu kesimi ücret skalası ve çok uluslu şirketlerin istihdam uygulamalarına bağlıdır.

Lewis modelinin aksine büyüme aşamaları teorisinde yatırım ve tasarruflar iktisadi kalkınmanın gerekli ama yeterli koşulu değildir. Geleneksel yapıdan modern yapıya geçişte sermaye birikimine ek olarak ülkenin ekonomik yapısında birbiriyle bağlantılı bir dizi değişikliğin gerçekleşmesi gereklidir. bu yapısal değişiklikler, üretim alanındaki transformasyonu, tüketici taleplerinin niteliğindeki değişiklikler, uluslararası ticaretin yapısındaki değişiklikler, kaynak kullanımındaki değişiklikler ile kentleşme ve nüfus artışı gibi faktörleri içerir (Todaro, 1994:79). Gelişmekte Olan ülkeler arasındaki kalkınmışlık farkları kaynak yoğunluğu, ülkelerin büyüklüğü ve nüfus gibi iktisadi faktörler ile sermaye, teknoloji ve uluslararası ticarete erişim kabiliyeti gibi faktörlerden kaynaklanır. Yeterli iktisadi kaynağa erişebilen, yeterli büyüklüğe ve nüfusa sahip olan ve sermaye, teknoloji ve dış ticarete erişim potansiyeli yüksek olan ülkeler hızla kalkınır ve yoksulluğu azaltabilirler.

4.3. Bağımlılık Yaklaşımı

Marksist teoriden ve Lenin'in Emperyalizm teorisinden etkilenen bağımlılık teorisine göre Üçüncü Dünya ülkelerinin az gelişmişliği kapitalist sistemin dünya gelir dağılımında yol açtığı eşitsizliğin sonucudur. Kapitalist yayılma az gelişmiş ülkelerde kapitalist gelişmeye uygun koşulları yaratmaz. Tam aksine zengin kapitalist ülkelerin varlığını ve zenginliğini sürdüreceği koşulları, yani az gelişmişliğin koşullarını yaratır. Kapitalist sistem merkez (Gelişmiş ülkeler) ile taşra (az gelişmiş ülkeler) arasında eşit olmayan güç ilişkilerinin söz konusu olduğu bir uluslararası iktisadi ve politik sistem meydana getirir ve bu sistem yoksul ülkelerin kendi kendilerine yetmelerini ve bağımsız olmalarını engeller (Todaro, 1994). Gelişmekte Olan Ülkelerde temel çıkarları kapitalist zengin ülkelerin çıkarları ile uyumlu olan bazı gruplar (büyük toprak sahipleri, komprador kesim, askeri bürokratlar, kamu görevlileri ve sendikalar) yüksek gelire, yüksek bir sosyal statüye ve siyasi güce sahiptir.

Bu gruplar, ya çok uluslu şirketler, uluslararası yardım kuruluşları ve uluslararası mali kurumlar (Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, v.b.) tarafından yönlendirilir ve desteklenir (bağımlılık) veya bunlara hizmet ederler. Bu gruplar, geniş halk kesimlerinin lehine olan reform çabalarını engellerler ve yürüttükleri faaliyetlerle halkın yaşam standardını düşürür ve az gelişmişliğin sürmesine yardımcı olurlar.

Neo-Marksist, Neo-Kolonyal görüşe Üçüncü Dünya ülkelerinde yoksulluğun süregelmesini zengin Kuzey ülkelerinin politikalarına ve bu ülkelerde halkının çıkarları yerine Kuzey ülkelerinin temsilcisi gibi davranarak zengin kapitalist ülkelerin çıkarlarını koruyan güçlü elit-komprador grupların varlıklarına bağlar. Dolayısıyla bu görüşlere göre yoksulluğun önlenmesi ve az gelişmiş ülkelerin Kuzey ülkeleri ve onların müttefiki konumunda bulunan yerli baskı ve çıkar gruplarının tahakkümünden kurtulabilmesi için devrimci mücadelelerin sürdürülmesi veya en azından kapitalist sistemin yeniden yapılandırılması gereklidir (Todaro, 1994:81).

Üçüncü Dünya ülkelerinin az gelişmişliğini dışsal faktörlere dayandıran ve gelişmiş ülkelerin rolüne atıfta bulunan diğer görüşler şunlardır (Todaro; 1994:82-83):

- i. **Yanlış Paradigma Modeli (False Paradigm Model):** Üçüncü Dünya ülkelerinin geri kalmışlığı uluslararası yardım kuruluşları, çok uluslu şirketler ve uluslararası mali kurumların uzmanlarının yanlış ve önyargılı tavsiye ve yönlendirmelerinin bir sonucudur. Bu uzmanlar tarafından geri kalmış ülkelere önerilen karmaşık kavramlar, teorik yapılar ve kalkınma modelleri bu ülkelerin yapısına uygun değildir. Öneriler iyi niyetle yapılsa bile, tavsiye edilen politikalar, geleneksel sosyal yapının (aşiretler, kastlar ve sosyal sınıfların yapısı) öneminin büyük olması, mülkiyetin eşitsiz bir şekilde paylaşılması, yerel ve ulusal varlıklar üzerinde küçük bir azınlığın ya da yerel elitlerin söz sahibi olmaları ve bu kesimin kredi ve diğer mali olanaklara erişme kabiliyetlerinin yüksek olması gibi faktörler nedeniyle mevcut güç odaklarının çıkarlarına hizmet eder. Bu argümana göre geri kalmış ülkelerin problemlerine çözüm bulması ümit edilen entelektüel kesim (öğretim üyeleri, sendika yöneticileri, iktisatçılar, bürokratlar...) eğitimlerini büyük ölçüde Gelişmiş Ülkelerde tamamlamış oldukları için kendi ülkelerinin koşullarına uymayan ve kendi halklarının çıkarına olmayan teorik modelleri uygulamaya koyarlar ve bu nedenle sonuçta zengin kapitalist ülkelerin çıkarlarına hizmet ederler. Bu argümana göre kalkınma ve yoksulluk sorunlarını etkin bir şekilde çözmek için gerçekten yararlı olacak bilgilere sahip olmayan bu kesimin mevcut seçkin politikalar ve kurumsal yapı ile çözüm üretmeleri mümkün değildir.

ii. **İkili-Kalkınma Teorisi (Dualistic-Development Theory):** Geri kalmışlığı ülke içi faktörler ile açıklamaya çalışan yapısal değişim teorilerinde de dışsal faktörlerle açıklayan bağımlılık teorilerinde de ikili bir toplumsal yapı mevcuttur: zengin ülkeler-fakir ülkeler. Az Gelişmiş Ülkeler zengin ülkeleri çevreleyen yoksul alanlardır. Bu teori, zengin ve yoksul ülkeler arasında önemli düzeyde eşitsizliklerin olduğunu ve bu eşitsizliklerin zaman geçtikçe arttığını ileri sürer. Bu teori üç unsuru ihtiva eder: (1) Ekonomilerde bir dizi sıt yapı ve koşul aynı anda yer alabilir. Ülke içinde kırsal alanlar-kentsel alanlar yer alabilir; ekonomilerde geleneksel-modern üretim metotları aynı zaman diliminde kullanılabilir; ülkede eğitilmiş ve zengin elitler varken aynı anda halkın büyük bir kesimi yoksul ve eğitimsiz olabilir; dünya ekonomisinde zengin ve gelişmiş ülkelerle yoksul ve az gelişmiş ülkeler aynı zaman diliminde bulunabilir; (2) Bu ikili yapı geçici değil, süreklidir. Başka bir ifadeyle zengin ve yoksul ülkeler arasındaki eşitsizlik zamanla ortadan kalkacak tarihsel bir olay değildir ve (3) Zenginle yoksul ülkeler arasındaki eşitsizlik ve farklar azalma yerine artma eğilimindedir. Örneğin, Gelişmiş ülkelerdeki emek verimliliği diğer ülkelere kıyasla her geçen yıl daha fazla artmakta ve teknolojik açıdan genişlemektedir. Bu görüşe göre, geri kalmış ülkelerde iktisadi kalkınmayı sağlayacak olan modern sosyal ve ekonomik yapı geri kalmışlığın sürdürülmesine yol açan geleneksel yapıya göre daha önemsiz ve küçük kaldığı sürece bu ülkelerin kalkınma sorunları devam edecektir.

4.4. Neo-Klasik Yaklaşım

Neo-klasikler, rekabetçi bir serbest piyasa ekonomisinin çalışması ve gelişmesine ve kamu iktisadi işletmelerinin özelleştirilmesine olanak tanıyarak; serbest ticareti ve ihracatı teşvik ederek, yabancı sermayeyi destekleyerek, kamusal regülasyonların yol açtığı ve piyasalarda mevcut olan sağmaları ortadan kaldırarak hem iktisadi etkinliğin hem de iktisadi büyümenin artırılabilceğini ileri sürerler (Todaro, 1994). Neo-klasiklere göre, üçüncü dünyanın geri kalmışlığının nedenleri arasında birinci dünyanın faaliyetlerinin (bağımlılık teorisinin varsayımı) yanı sıra kamu ekonomisinin büyüklüğü ve verimsizliği ve yozlaşma gibi faktörler (içsel faktörler) yer alır. Gerekli olan uluslararası kapitalist sistemin reformu değildir; tam aksine, geri kalmış ülkelerin iç bünyelerinde ortaya çıkan ve kalkınmayı önemli ölçüde engelleyen içsel faktörlerin olumsuz etkilerinin azaltılması ve serbest piyasa ekonomisinin teşvik edilmesidir.

Neo-klasik serbest piyasa teorisinin dayanak noktalarından birisi de ulusal piyasaların serbestleştirilmesinin yurtiçi ve yabancı yatırımları ve dolayısıyla sermaye birikimini artıracığı varsayımdır. Geleneksel neo-klasik büyüme

modelleri tasarruflara büyük önem veren Harrod-Domar ve Solow modellerinin bir devamıdır. Harrod-Domar modeline göre her ülke eskiyen sermaye mallarının yenilenmesi için ulusal gelirinin bir kısmını tasarruf etmek ve büyüyebilmek için sermaye stokuna yeni ilavelerde bulunmak, yani yeni yatırımlar yapmak zorundadır. Modele göre gayri safi yurt içi hasıladaki büyüme hızı ($\Delta Y / Y$) tasarruf oranı (S) ile sermaye-çıktı oranı (K)'na bağlıdır ($\Delta Y / Y = S/K$). Başka bir ifade ile ulusal gelirdeki büyüme oranı tasarruf oranı ile pozitif ve sermaye-çıktı oranı ile negatif yönde ilişkilidir. Buna göre geleneksel neo-klasik büyüme modellerinde milli gelirdeki artışlar üç faktörden kaynaklanır: (1) Emeğin miktar (nüfus artışı) ve kalitesindeki (eğitim) artışlar; (2) Yatırım ve tasarrufların artması yoluyla sermaye birikimindeki artışlar ve (3) teknolojideki gelişme ve iyileşmeler.

Yeni büyüme teorileri (Endojen büyüme teorisi) de geleneksel teoride olduğu gibi geri kalmış ülkelerde hızlı bir iktisadi büyümenin sağlanması açısından tasarrufların sahip olduğu öneme işaret eder. Ancak geleneksel teoriden farklı olan bazı noktalar bulunmaktadır: (1) Ulusal büyüme oranları, tasarruf oranı ve teknolojik düzeye bağlıdır ve ülkeler arasında farklılıklar gösterir; (2) Aynı tasarruf oranına sahip olsalar da sermaye yoksulu ülkelerin zengin ülkeleri yakalama şansları yoktur. Bu nedenle durgunluğun söz konusu olduğu bir ülke ile daha zengin olan ülkeler arasındaki gelir açığı artar ve (3) Gelişmiş ve geri kalmış ülkeler arasındaki eşitsizliklerin en önemli kaynaklarından birisi gelişmiş ülkelerin daha fazla yararlandıkları sermaye akımlarıdır. Bu teorilere göre geri kalmış ülkelerin düşük sermaye-emek oranı nedeniyle ortaya çıkan yüksek getiriye dayalı avantajları bu ülkelerde beşeri sermaye, altyapı ve araştırma-geliştirme gibi tamamlayıcı yatırımların son derece yetersiz olması nedeniyle ortadan kalkmaktadır.

KAYNAKLAR

- AKALIN, Güneri (1981), Kamu Ekonomisi. Ankara : Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- DWORKIN, Ronald (1981), "What is Equality? Part 1: Equality of Resources", Philosophy and Public Affairs. 10, pp.185-246.
- ERDOĞAN, Mustafa (1994), "Özgürlük, Adalet, Refah", (Türkiye Felsefe Kurumu, Adalet Kavramı. Adnan Güriz (ed.) içinde), Ankara.
- GÜRİZ, Adnan (1994), "Adalet Kavramının Belirsizliği", (Türkiye Felsefe Kurumu, Adalet Kavramı. Adnan Güriz (ed.) içinde), Ankara.
- HAN, Ergül ve A. A. KAYA (1997), Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika. Düzeltilmiş ve Genişletilmiş İkinci Baskı, Eskişehir: Birlik Ofset.

- LAMONT, Julian (1994), "The Concept of Desert in Distributive Justice", The Philosophical Quarterly. 44, pp.45-64.
- LEWIS, Arthur (1955), The Theory of Economic Growth. Homewood: Richard Irwin.
- MARX, Karl (1961), Capital, vol 3, Moscow: Foreign Languages Publishing House.
- NOZICK, Robert (1974), Anarchy, State and Utopia. New York: Basic Books.
- PETERSON, Wallace C. (1976), Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme. Çev. Servet Mutlu, Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No 145.
- RAWLS, John (1971), A Theory of Justice. Harvard, MA: Harvard University Press.
- ROSTOW, W.W. (1960), Stages of Economic Growth. New York: Cambridge University Press.
- STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY (2000), "Distributive Justice", <http://setis.library.usyd.edu.au/stanford/archives/spr1999/entries/justice-distributive/>, 17.10.2000.
- TODARO, Michael P. (1994), Economic Development. Fifth Edition, New York: Longman.
- WEINTRAUB, Sidney (1958), An Approach to the Theory of Income Distribution. Philadelphia: Chilton.